

reformokra törekedett, miközben megfosztotta magát a legdrágább kincsétől, a vallásos, a lelki lélettől.” De kiveszhet-e a lélek az emberből? – tehetnénk fel az európai kultúrkörben szokatlan kérdést. Gondoljunk Josef Beck lengyel külügyminiszter kijelentésére 1939-ből, amikor Lengyelország elfoglalásával kapcsolatban a következőket mondta: „...a németekkel elveszítethetjük szabadságunkat, az oroszokkal elveszítenénk a lelkünket is.”

Az első világháború parasztkatonáinak állandó beszédtemája volt a háború, a katonaság, egy-egy faluból sokan együtt vonultak be, együtt szolgáltak. Kovács Imre édesapja a debreceni huszároknál szolgált. Ezredparancsnoka József főherceg volt, „aki nagyon megszerette, és leszerelés után magához vette az alcúti uradalomba kulcsárnak.” *Prelude: 1944. március 19.* című írásában megemlékezik arról, hogy a második világháború alatt egy diplomata megkérdezte Walter von Brauchitsch tábornagtól, a német hadsereg főparancsnokától: „Mennyi időre lenne szüksége Magyarországra megszállásához? – Huszonnégy óra. – És ha ellenállnak? Tizenkét óra. – Hogyhogy? – Elmaradnak az üdvözlő beszédek... Brauchitsch nem tévedett...”. Az író öccse, Endre, aki szembetalálta magát a bátyjáért érkező Gestapóval, egyenruhában „gyorsan a revolveréhez kapott, a tanfolyamon azt tanulta, hogy egy magyar tisztjelölt nem adja meg magát, utolsó leheletéig harcol...” Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter előzetesen riasztotta azokat, akikről tudta, hogy a Gestapo elviheti őket. Kovács Imre Vörös János vezérezredes küldöttével, Felkai Ferenc újságíróval találkozott Szálasi hatalomátvétele után, amikor a rádió recsegő hangján meghallották a felhívást: „Beregfy vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre! Sajnálkozóan mondta (Felkai Ferenc – H. D.): Na látod, nem kell mindjárt kétségbeesni: Beregfy a mi emberünk. Megőrültél, ez egy nyilas tábornok, Szálasi legjobb barátja és katonai tanácsadója. Összetéveszted valakivel. Nem vitatkozom veled, majd meglátod, milyen nagyot tévedtél” – a bizalmat és bizonytalanságot jól tanúsítja az idézet. (Megjegyzem, sokan bíztak Beregfy Károly vezérezredesben, aki magas felkészültségű katonai vezetőként 1939 januárja és 1941 novembere között a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémia parancsnoka volt.) És új fejezet kezdődött: „a német koncentrációs táborok mellett 1944-től a Szovjetunió börtöneit és Szibéria lágereit is megtöltötték a magyarok”, mert „...a magyarság börtönterülete mindig nagyobb volt, mint a tényleges hazája”.

A kötetben olvasható *Kié a Szent Korona?* című szép tanulmány. Az ember életidejében az elkezdett dolgokból alig valósul meg valami – nagy tanulása ez az életnek ebben a régióban. Az európai történelemnek cápa fogazata van, Kovács Imre megfogalmazásában: „...sokkal több szerencsénk volt az európai eszmékkel, mint az európai történelemmel. Az eszmék a magyarság természetében, vágyaiban, gondolkodásában, mozgalmában feloldódtak, elkeveredtek. Amit azonban az európai gondolkodástól kapott, az európai történelem gonosz kezével visszavette.”

A Kovács Imre által feltett kérdések egy részét ma is fel kell tennünk, és nem adhatunk rájuk sztereotip válaszokat. Kovács Imrének nem volt többes identitása – az akkori parasztfiataloknak legfeljebb „kétlakiságuk” volt –, ezért az üzenete ennyi: „nincs fenégesebb érzés és élmény, mint egy néphez tartozni! És nincs szebb, méltóbb feladat, mint egy nép jogaiért, szabadságáért, boldogságáért küzdeni!”

Harai Dénes

Érték- szembesítés

Márkus Béla:
Mennyei elismervény
Nap Kiadó, Bp., 2010.

Márkus Béla a kisebbségi magyar irodalmak egyik legavatottabb kutatója, és – joggal állítható – nemcsak Sütő András elismerő barátsága révén, de mindazon esszé, recenzió és portré kapcsán is, melyeket e tárgykörben adott közre az elmúlt évtizedekben. A *Mennyei elismervény* ezekből kínál az olvasónak egy csokrot, az utóbbi évek terméséből. Hogy olvasótábora nem csak az irodalmár szakma lehet, biztosíték Márkus Béla könnyed, mesélő stílusa, és a könyvben olvasható tanulmányok, esszék műfaji sokszínűsége.

A kronologikus rendet kerülve inkább a tartalmi csoportosítás elve érvényesült a kötet szerkesztésében. A legjellemzőbb tematika talán mindegyik írásban a recenzens hozzáállásból kiinduló elemző, érvelő, vitázó magatartás, mely nem egy tanulmányban sűrölja az

elragadtatás érzékenységének határát. Ezt nem mint negatívumot emelem ki, épp ellenkezőleg: ezáltal a recenziók, tanulmányok (ön- és kor)elemző esszékké emelkednek az alkotó nyilvánvaló szándékával egyezően. Érdeemes kiemelni, hogy olyan szerzők és műveik kerülnek görcső alá a tanulmányokban, melyek a mai irodalomtudomány kanonizációs folyamatában olykor vita tárgyát képezik. Ezt Márkus Béla is joggal hangsúlyozza, amikor elutasítva Ottlik „egy- műves” szerzőségét, a *Budát* okkal nem ama nagy regény árnyékában láttatja, hanem mint önmagában is nagy-szerű esztétikai minőségű alkotást – méltatja. Vagy egy másik recenzióban (*A munka vagy az erőszak mítosza. Szilágyi István: Bolygó tüzek*), bírálja az önmaga kánont támadó, felülrő, pályakezdő műveit a kor divatja szerint átíró Szilágyi Istvánt hangsúlyozva, nehéz eldönteni, „hol a határ, meddig etikus utólag megmástitani valamit.” (83) Az irodalmi kánon törekénységét tudatosítja Márkus akkor is, mikor védőbeszéddé avanszálódik egy-egy tanulmánya. Sütő András, Tamási Áron, Németh László vagy Illyés Gyula gazdag, és magas esztétikai minőségű életműve – kitűnik a könyv írásaiból – védeni kénytelen önmagát. A vádlóknak persze akár igazuk is lehet, de ha egy lezárt, kanonizált életmű megítélésében jobban esik latba a szerző egykori pártállami múltja, mint műveinek értéke, ott már *valami sántít* (*Egy vita cikkei*, 65–75). A kánon problémáját tovább vizsgálva nem hallgatható el az sem, mennyire meghatározza még napjainkban is az irodalmi közéletet a népi-urbánus ellentét még akkor is, ha manapság már nem szokás ezt így nevezni. Azzal, hogy Márkus Béla a fentebb sorolt szerzők életművét elemzi (és még folytathatjuk a felsorolást Székely Dezső, Ágh István, Csoóri Sándor vagy Nagy Gáspár nevével), egyértelműen meghatározza kötődését a konzervatív szemléletű, nemzeti gondolkodású irodalomhoz szemben a liberális és posztmodern literatúrával. Azonban szerzőnk nyitott perspektívában gondolkodik, és támadás, vagdalkozás helyett szívesen és hozzáértéssel elemzi Esterházy Péter, Kukorelly Endre vagy Nádas Péter műveit („*Jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni*”, *Spionpróza az újabb magyar irodalomban*, 138). Igaz, az ő és mások alkotásait interpretáló irodalmárokkal kapcsolatban már keserűen jegyzi meg azt, ami a mai napig szívszorítóan bebetonozta az irodalmi diskurzust: „Mintha a magyar irodalmat más égbolt takarná: a Horthy-korszak s annak jobboldali része kilátszik alóla, a baloldali már nem, később sem. Mintha a magyar történelem-

nek igazából nem is lett volna egy Rákosi-, illetve egy Kádár-korszaka. Fasizmus volt, mindenféle – kommunizmus nem, semmiféle.” („*Jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni*”. *Spionpróza az újabb magyar irodalomban*, 157).

Recenzió többféleképpen íródhat: vagy a folyóiratok szerkesztői „rendelik meg” a recenzenstől, vagy a szerző kéri meg kritikus ismerősét, barátját, vagy a recenzió bírálja azon szerzők műveit, akikhez kötődik például az egyező esztétikai látásmód kapcsán, tehát végső soron nem a mű talál bírálójára, hanem az elemző választ műveket. Persze ez az érzelmi kötődés recenzió és bírált műalkotás között egyszer sem tolódik el az érzékeny egyensúly középpontjától. Jó példa erre a már fentebb említett Szilágyi István gyűjteményes kötetének, a *Bolygó tüzeknek* az elemzése: az értékelés mellett nem marad el a bírálat sem. Az, hogy Márkus Béla általa kedvelt szerzők munkásságát elemzi szívesen, a személyes hangnem, a közvetlen írói stílus meglétét garantálja az esszéekben, portrékban és recenziókban – és ez az olvasó szempontjából sem közömbös jellemző. Ma ugyanis, amikor az újabb generációk egyre kevesebbet olvasnak, egyre kevesebb szerzőt ismernek, és ezáltal a kortárs magyar irodalom egyre távolabb kerül a befogadók olvasási szokásaitól, fontos, hogy a műelemzések, az alkotókról írt portrék ne szárazak, túlzottan tudós szemléletűek legyenek, hanem a közvetlen személyesség írói eszköztárát alkalmazva inkább közelítsék egymáshoz a műalkotást és az érdeklődő olvasót.

Márkus Béla értékeket szembesít: ami időtálló, kiválasztattatik (azaz kánonba kerül), ami nem, feledésbe merül. Esszéit olvasva két vélemény összegződhet a befogadóban. Az egyik, hogy a szövegben megidézett tájak, alkotók, események, mint a nemzeti és vallási identitás metaforái alkotnak esztétikai egységet bizonyítva, hogy a manapság divatos írói csoportokon és attitűdön kívül lehet másképp, esetenként értékállóbb nézeteket vallva alkotni, hasznára lenni a nemzetnek. A másik, hogy napjainkban is olyan viharok dúlnak a magyar irodalmi közéletben, melyek kiindulópontjai a huszadik századi fasiszta és kommunista diktatúrák hajdani művészet-politikai céljainak negatív, személyiség-sorvasztó következményeiben keresendők. Az írásokból kitűnik, hogy amíg ebből a „betegségéből” ki nem gyógyul a magyar irodalom, nem valósulhat meg az a közös társadalmi szerepvállalás, amely az írott műalkotások anyanyelv-megőrző szerepére, és a magyarság nemzeti identitásának erősítésére épül.

Farkas Gábor